

Grønne Spirer

Friluftsrådet

Grønne Spirer

Indhold

Forord	3
Grønne Spirer	4
Derfor børn i naturen	6
Vi møder naturen gennem sanserne	8
Oplevelse og naturforståelse	10
Grøn hverdag	12
Udearealer	14
Afsted på tur	16
Samarbejdspartnere	20
Barrierer og pædagogiske kompetencer	22
Den pædagogiske læreplan og naturen	24
Alsidig personlig udvikling	26
Social udvikling	28
Kommunikation og sprog	30
Krop, sanser og bevægelse	32
Natur, udeliv og science	34
Kultur, æstetik og fællesskab	36
Find viden og inspiration	38

Grønne Spirers baggrundshæfte
2. udgave, 1. oplag
Udgivet 2018 af Friluftsrådet, Scandiagade 13, 2450 København SV.

Forfatter: Lasse Thomas Edlev og Ida Kryger
Tegninger: Bryan d'Emil
Redaktion: Ida Kryger og Else Kathrine Schultz-Hansen

Layout og tryk: Eks-Skolens · Grafisk Design & Tryk
Fotos: Adam Grønne, Ditte Valente, Pixabay og Colourbox.
Privatfotos venligst udlånt af Grønne Spirers medlemmer.

www.friluftsradet.dk
www.gronnespirer.dk

Forord

Dette Grønne Spirers baggrundshæfte er en introduktion til, hvordan man i et dagtilbud kan udvikle sit pædagogiske arbejde omkring natur, miljø og udeliv. Hæftet opridses og begrundes en række indgange og muligheder.

Sidste del af hæftet gennemgår, hvordan man tema for tema kan tænke naturens mange muligheder med ind i en pædagogisk læreplan. Forslagene er ment som ren inspiration og vejledning. Grønne Spirer bakker nemlig op om, at hver enkelt institution skal bygge på lokale forudsætninger og følge sine egne målsætninger.

Hvis man tilmelder sig Grønne Spirer, vil man automatisk få tilsendt en række forslag til konkrete aktiviteter. Hvis man opfylder en række minimumskrav, kan man som institution eller dagpleje modtage et diplom og et flag for sin indsats.

Friluftsrådet har bedt naturvejleder, grøn guide og seminarlærer Lasse Thomas Edlev om at skrive nærværende baggrundshæfte. Indholdet tager afsæt i hans bog »Natur og miljø i pædagogisk arbejde«. Hvis man derfor har lyst til at fordybe sig, kan man anskaffe Lasses bog og her finde yderligere baggrundsviden og supplerende eksempler.

Institutioner og dagplejere, der vil vide mere om Grønne Spirer, kan kontakte sekretariatet på gronnespirer@friluftsradet.dk eller finde information og kontaktoplysninger på www.gronnespirer.dk og medlem.gronnespirer.dk og følge facebook siden: grønne spirer.

Grønne Spirer - Grønt Flag for dagtilbud

En grønnere hverdagskultur i daginstitutioner, dagplejere og pasningsordninger

Med mærkningsordningen Grønne Spirer ønsker Friluftsrådet at sætte naturen, miljøet og udelivet på dagsordenen i børnenes hverdag. Ved at tilbyde en række værktøjer og synliggøre en grøn indsats inspirerer ordningen til at tilbyde børnene sjove, lærerige aktiviteter i det fri og forgrønne den pædagogiske praksis..

Grønne Spirers værktøjer

Baggrundshæftet

Nærværende baggrundshæfte giver en introduktion til det pædagogiske arbejde med natur og miljø.

Spirerkurserne

Grønne Spirers kurser er en blanding af teori og praksis. Et netværk af dygtige naturvejledere står for kursernes udenørsaktiviteter, og de engagerede kursister bidrager selv i den erfaringsudveksling, som er en vigtig del af kurset.

Aktivitetsark, plakater, naturvifter og hæfter

Grønne Spirers inspirationsmateriale byder på aktiviteter, viden og pædagogiske overvejelser. Materialet suppleres og fremsendes løbende til medlemmerne og kan i øvrigt printes eller bestilles på www.gronnespirer.dk. Materialet er fyldt med viden og praktiske ideer til lærerige og sjove aktiviteter i naturen. Aktivitetsarkene er i øvrigt knyttet an til temaerne i de pædagogiske læreplaner.

www.gronnespirer.dk

På hjemmesiden kan man finde information om Grønne Spirer og hente viden om naturpædagogiske emner. Her findes en stor samling gode eksempler fra institutionerne samt en aktivitetsbank, hvor brugerne kan søge mellem 300 forskellige naturaktiviteter.

Sekretariatet

Sekretariatet i Friluftsrådet sikrer kontinuitet og støtte til medlemmerne. Via nyhedsbreve og en »varm linje« er sekretariatet med til at fastholde og inspirere.

Det Grønne Flag og Spirer-diplomet

Som en belønning og et synligt symbol på børn og voksnes indsats tildeler Friluftsrådet et Grønt Flag og et Spirer-diplom.

Børnene, forældrene, borgmesteren og de ansatte kan sammen festligholde og markere flaghejsningen, som signalerer, at her trives børnene i en grøn hverdagskultur.

Spring Ud i Naturen og Det Blå Flag

Siden 2015 har Grønne Spirer haft en særlig indsats og et tilsvarende Flag med fokus på sanser, bevægelse og sundhed i naturen. Projektet hedder Spring Ud i Naturen og Flaget er en overbygning på det kendte Flag og fordrer særligt fokus på bevægelsesaktiviteter i det fri.

Læs mere på www.springudinaturen.dk

Sådan er I med

Grønne Spirer er en abonnementsordning, hvor medlemmerne betaler et årligt kontingent. Alle kan tilmelde sig Grønne Spirers abonnementsordning og nyde godt af ordningens tilbud om kurser og materiale. Hvis I ønsker at modtage Flaget og Spirer-diplomet, skal I dog opfylde nogle kriterier:

KRITERIER FOR INSTITUTIONER

Den grønne handleplan

For at sikre, at de involverede voksne ved, hvad målene er, og hvilke aktiviteter, der iværksættes, skal I sammen lave en lille handleplan, som fremsendes til sekretariatet.

Naturaktiviteter

Børn og voksne skal sammen gennemføre nogle naturaktiviteter. I kan vælge at gennemføre mindst to af temaerne beskrevet på Grønne Spirers aktivitetsark, eller I kan selv sammensætte en række aktiviteter. Forløbet skal vare mindst tre mdr., og i denne periode skal I arbejde med jeres Grønne Spirer-projekt mindst en gang om ugen.

Spirerkurset

Alle institutioner vil blive tilbudt to pladser på et Spirerkursus. Det er vigtigt, at I deltager i dette eller et andet naturkursus og dygtiggør jer. Samtidig får I inspiration fra de andre deltagere.

Fortæl det til andre

Det er dejligt at vise sit arbejde frem. I skal informere forældrene om jeres grønne aktiviteter. Ligeledes skal vi i Friluftsrådet modtage en kort afrapportering, som fint kan bestå af fotos, børnetegninger og f.eks. udsnit af læreplanen. I kan også fortælle om jeres grønne initiativer på biblioteket eller i lokalavisen.

KRITERIER FOR DAGPLEJERE OG PRIVATE PASNINGSORDNINGER

En Spirergruppe kan bestå af 1-10 dagplejere. Kun de der ønsker at ansøge om det Grønne Flag, skal opfylde kriterierne.

Årsplanen

Alle i gruppen som ønsker at ansøge om Flaget skal udfylde en årsplan og følge den i mindst tre måneder.

Naturaktiviteter

Ud over aktiviteterne i årsplanen skal de faste kriterier opfyldes: Børnene skal ud hver dag og uden for heget hver uge, de skal involveres i årstidernes skiften og madens vej fra jord til bord.

Spirerkurset

Alle dagplejergupper vil blive tilbudt to pladser på et Spirerkursus (solomedlemmer har én årlig plads). Det er vigtigt, at I deltager i dette eller et andet naturkursus og dygtiggør jer. Samtidig får I inspiration fra de andre deltagere.

Fortæl det til andre

I skal informere forældrene og gerne kolleger og dagplejekonsulenten om jeres grønne aktiviteter. Ligeledes skal vi i Friluftsrådet modtage en personlig evaluering samt et underskrevet certifikat. I kan også fortælle om jeres grønne initiativer på biblioteket eller i lokalavisen.

Derfor børn i naturen

Natur og værdigrundlag

Sofie på seks år har i nogen tid været meget begejstret for et bundt halskæder af spraglet plastik og et forgyldt smykkeskrin hjembragt fra et loppemarked. En forårsdag, da himlen er blå, og træerne grønne, udbruder hun pludselig: »Når jeg kigger ud af vinduet, synes jeg slet ikke, mine smykker er flotte mere«. Der er både forundring, skuffelse og glæde at spore i hendes stemme.

Livet igennem reviderer og udvikler vi vores værdier. Det at opleve naturen fra barnsben kan få stor betydning for den måde, et menneske vælger at leve sit liv på. I naturen kan børn både erfare vigtige sider af sig selv, hinanden og omverdenen. Oplevelsen af særlige steder og fænomener kan blive kilde til livslang glæde og sætte tilværelsen i perspektiv.

Vi voksne kan ofte - på baggrund af naturoplevelser vi selv har haft - med begejstring fortælle historier, der kan give børn indsigt og pejlemærker. Fælles engagement i naturen skaber rødder og identitet. Herigennem videregives en kulturarv, på hvilken visioner om fremtiden kan bygges. Udeliv og naturoplevelser har således på mange måder betydning for almen dannelse og udvikling af personlige, kulturelle og sociale værdier.

Pædagogiske mål

En institution kan udforme sin naturpædagogik, så den bidrager til at sikre børn muligheder for at:

- blive fortrolig med at færdes ude
- udvikle krop, sanser og følelsesregister
- opøve kontaktevne, empati og samhørighed
- finde anledninger til fordybelse og engagement
- få kendskab og holdninger til naturen og dens fænomener
- opleve menneskets forbundethed til naturen og udvikle bæredygtig adfærd

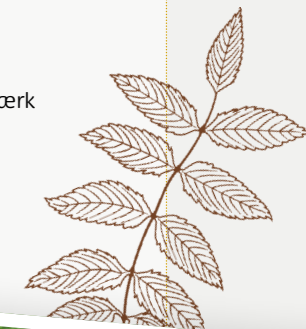

Tilrettelæggelse af naturaktiviteter

Når man skal inspirere børn til at udfolde sig i naturen, kan man gøre sig mange pædagogiske overvejelser. De enkelte aktiviteter kan eksempelvis tilrettelægges med henblik på at:

- stimulere og udvikle krop, sanser og motorik
- finde ro og fordybe sig, mindske stress hos både børn og voksne
- lære dyr, planter og landskabstyper at kende
- erfare naturfænomener, udvikle matematisk opmærksomhed og gøre fysiske eksperimenter
- få indblik i, hvor maden kommer fra

- skabe rammer om samvær, fællesskab og samarbejde
- udvikle viden, sprog og begreber
- flytte grænser for egen formåen
- udvikle etik og medansvar for naturen
- udfolde fantasi, kreativitet og musikalitet
- arbejde med »grøn sløjd« og andet håndværk
- opleve naturen æstetisk, eksistentielt eller mytisk
- udvikle en bæredygtig livsstil

Vi møder naturen gennem sanserne

Klogere på sig selv og omverdenen

Mennesket fødes med fine sanser, som kan udvikles højt, hvis de stimuleres i inspirerende omgivelser. Det at svinge sig, kravle, klatre og falde giver barnet en vigtig fornemmelse af egen krop og tyngdekraft. Barnet oplever, hvordan kroppen fungerer i rumlige omgivelser, og det registrerer, hvad der føles godt og skidt, sjovt og farligt.

Tobias på tre år står længe i regnen og kigger ned på en regnorm. »Jeg vil ikke være en regnorm,« siger han så. »Hvorfor ikke,« spørger jeg. »Så bliver jeg bare beskidt på tøjet.« For børn er det at indleve sig i naturen med krop og sanser en måde at blive både klogere på sig selv og omverdenen.

Sanselig erfaring

Strømmen af sanseindtryk nærer både kroppens og hjernens udvikling. Med sin store variation og mangfoldighed byder naturen sig til som et værdifuldt sted at gøre sig sanselige erfaringer. At gå i vandpytter, lege med mudder, tage en mariehøne på fingeren og holde sin bedste ven i hånden er alle sanselige erfaringer, der bidrager til selvoplevelse, læring og dannelse.

Et barn ved først rigtig, hvad en skrubbudse er, når det har oplevet dyret svømme, kravle, æde og dase. Jo flere iagttagelser barnet gør, desto rigere erfaringer. Mødet med naturen og dens fænomener vækker følelser, nysgerrighed og behov for at opleve mere. Sanselige erfaringer kan både gemmes »indlejret i kroppen« og omsættes til sproglige begreber.

Koncentration og opmærksomhed

I naturen mødes børn af sanseindtryk, hvilket træner dem i at navigere i forhold til deres omgivelser. Børnene lærer at sortere og fastholde netop det, de finder spændende. Herigennem styrkes deres evne til at være opmærksomme og kunne koncentrere sig. Disse færdigheder er yderst værdifulde i mange sammenhænge. Børn, som ikke får lejlighed til at udvikle sådanne egenskaber, er derimod sjældent vedholdende, de lader sig alt for let aflede og har vanskeligt ved at fordybe sig.

Vi taler om to former for opmærksomhed: Den fokuserede opmærksomhed, som er analytisk, opgaveløsende, detaljeorienteret og meget energiforbrugende, og den spontane opmærksomhed, som er kreativ, åben for nye indtryk, helhedsorienteret og energiopbyggende. Bymiljøer og det moderne liv kræver vores fokuserede opmærksomhed, hvorimod vores spontane opmærksomhed har trænge kår i en moderne hverdag. Men netop naturen taler til den spontane opmærksomhed og byder sig til med færre indtryk, helheder og fornyet energi.

Oplevelse og naturforståelse

Tidlige indtryk

Ikke mindst for yngre børn er vitale sansninger, kropslige erfaringer og følelsesmæssige oplevelser af grundlæggende betydning for deres udvikling. Børn skal have lejlighed til at gøre sig erfaringer med naturens mangfoldige former, materialer, rytmer og liv. Krop, sanser og følelsesliv skal i spil under grin og tårer, gys og fryd.

Naturoplevelser

Børn i naturen navigerer imellem indtryk, de er fortrolige med, bange for, tiltrukket af eller undrer sig over. Personlige erfaringer og forudsætninger er bestemmende for, hvilke nye oplevelser, de er åbne overfor, og det nye, de er parate til at lære.

En naturoplevelse kan betegnes som et sanseligt møde med omverdenen, hvor følelser og nysgerrighed stimuleres og vækkes. I naturoplevelsen indgår både den ydre natur, vi nysgerrigt sanser, og det, vi mærker, iagttagelsen gør ved os. Når man møder noget uventet og ukendt, får man lyst til at fortolke det. Hermed kan en naturoplevelse bidrage til både faglig og personlig udvikling.

Naturforståelse

Naturforståelse udvikles, når børn får lejlighed til at gå på opdagelse, iagttage og undersøge. Vidt forskellige fænomener kan forundre børn og pirre deres nysgerrighed. Første gang Sofie på tre år træder ud i et lag nyfalden sne, udbryder hun: »Det tager fat i mine fødder«. Forundring giver lyst til at eksperimentere, stille spørgsmål og udveksle erfaringer.

Sansning, oplevelse og samvær danner således grundlag for læring i og om naturen. Jo mere omfattende og nuanceret børn erfarer deres omgivelser, desto større indsigt og forståelse vil de opnå. Det er derfor vigtigt at give børn adgang til mangfoldige oplevelser med varieret natur, skiftende årstider og vekslende landskaber. De voksne kan bidrage og være med til at berige børnenes oplevelser ved at:

- skabe trygge rammer med plads til fordybelse
- selv være engageret og nysgerrig
- lytte, samtale og fortælle
- introducere nye lokaliteter, aktiviteter og fænomener
- skabe rum til at bearbejde erfaringer gennem leg og kreativ udfoldelse

En sansesti

En gruppe seminaristuderende etablerer en sansesti i skoven og inviterer en gruppe fem- seksårige børn til at afprøve den. Børnene får bind for øjnene og skal herpå følge en snor udspændt fra træ til træ. Snoren leder hen over en varieret skovbund, hvor børnene opfordres til at føle, snuse og lytte til alt, de støder på. Børnene bliver fulgt tæt, hjulpet og inspireret af de studerende. Alle børn når igennem og synes, det er sjovt. De studerende forestiller sig nu, at aktiviteten er slut. Men nej, for børnene er det hele netop lige begyndt. Sansestien skal prøves igen, endda baglæns og uden voksne.

Børnene nyder at blive mere sikre og mærke glæden ved at mestre en ny udfordring. Flere børn begiver sig ud i rollen som hjælpere - tydeligvis med de studerende som rollemodeller. Børnene får passende frirum til at følge deres egne ideer, alt imens de følges opmærksomt af de voksne under opmuntring og samtale.

Børns erfaringsdannelse afhænger af de voksnes evne til at skabe inspirerende rammer, aktiviteter og samspil. Som pædagog må man forsøge at indleve sig bedst muligt i børnenes forudsætninger og intentioner for hermed at kunne støtte dem i deres bestræbelser på at opleve, lære og mestre.

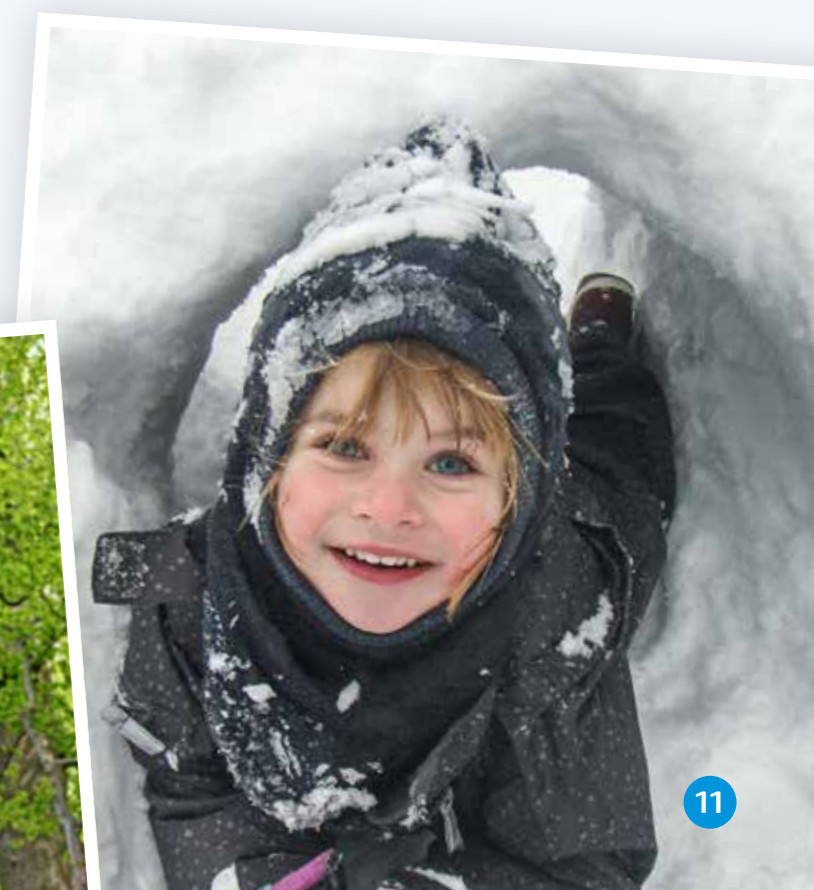
Æstetisk ligfærd

På vej til mosen finder en gruppe børnehavebørn en trafikdræbt solsort. Den har blod ud af næbbet. Synet både frastøder og tiltrækker. Jeg slutter mig til den lille kreds af børn. »Man må ikke røre den!«, siger en dreng. »Jamen den er helt frisk, og jeg har tænkt mig at vaske hænder,« siger jeg og breder nænsomt en vinge ud.

Vi snakker om, at fugle bruger fjer til hele tre ting - som regntøj, varm påklædning og flyveredskab. Børnene rykker tættere på og tager næb, fjer og klør i nærmere øjesyn. De drøfter, hvad der skal ske med solsorten. Nogle synes, vi skal lade den ligge. Andre foreslår, den skal begraves.

Det ender med, vi tager liget med hjem, skærer ben og vinger af og sætter delene til tørre udspændt med malertape på et stykke pap. Hovedet lægger vi i en urtepotte med fugtigt sand, så kun næbbet stikker op. Nu kan fluer komme til og lægge æg. Maddiker er perfekte til at æde og rense et spinkelt fuglekranie. Resten af fuglen bliver behørigt begravet, mens vi synger for fuglen og lægger blomster.

Efter et par uger er vinger og klør stive og holder fint deres form. Kraniet er renset, og næbbet flot bevaret. Alle kostbarheder bliver indlemmet i børnehavens »forundringsskab«.

Grøn hverdag

En indsats for miljøet

En institution eller dagpleje kan gøre meget for at forgrønne sine omgivelser og skabe bæredygtige løsninger.

Mulighederne er mange, og børnene kan inddrages i mange miljømæssige tiltag: Man kan samle regnvand, holde høns, kompostere grøntaffald, dyrke krydderurter, koge risengrød i høkasse, servere sandwich på rabarberblade, genbruge emballage, samle genbrugsting i rodekasser og afholde tingbyt- tedag. Man kan også forskåne børnene for kemisk belastende stoffer og tvivlsomt fremstillede råvarer.

Hvis en institution udviser en sådan omtanke og ansvarlighed, kan forældrene på mange måder føle sig trygge. Personalet kan glæde sig over grønne omgivelser og et sundt arbejdsmiljø. Og foruden at gavne naturen kan forbedringer af miljøet vise børnene veje til en bæredygtig livsstil.

Miljøarbejde kan herigennem få betydning for såvel det fysiske miljø, kulturen, pædagogikken og det sociale liv og endda sprede sig som ringe i vandet til kolleger og forældre.

Bæredygtig profil

Hvis man vil forbedre miljøet, kan man eksempelvis overveje at:

- forbruge vand med omtanke
- anvende miljømærkede produkter
- sortere i papir, glas, kompost mv.
- indføre økologisk mælk og andre fødevarer
- undgå skadelig kemi
- plante træer og holde grønne planter
- stille krav til leverandører af legetøj, værktøj og materialer

Nedbrydning af affald i naturen.

Miljøpædagogik i børnehøjde

Yngre børn kan næppe overskue de alvorlige miljøproblemer, som vi voksne godt ved tegner sig globalt. Mens børn vanskeligt kan ændre ret meget ved verdens samlede tilstand, kan de let påduttet følelsen af angst, skyld og afmagt. Det er derfor næppe hensigtsmæssigt at tude ørerne fulde af alvorsord og formaninger.

Børns engagement og ansvarlighed kan derimod vokse, når de møder opgaver og udfordringer i øjenhøjde med mulighed for at handle konstruktivt og opleve succes og glæde ved at bidrage. Herved lægges kimen til miljøbevidsthed og handlekompetence - en tro på, at man stor som lille kan gøre en forskel. Miljøarbejde med børn går således ikke ud på at formidle alvorlige bekymringer - men derimod om at sætte initiativer i gang på en sjov, sprudlende og livsbekræftende måde.

Hvis man vil inddrage børnene i miljøaktiviteter kan man:

- Sortere affald
- Dyrke egne grøntsager
- Lave lysstager, sokkedyr, skrammelkunst og andet af genbrugsmateriale
- Tale om vand og elforbrug

I bogen »Bæredygtighed i børnehøjde« har naturdagplejere givet 70 ideer til bæredygtige børneaktiviteter. Bogen kan bestilles eller printes på www.gronnespier.dk

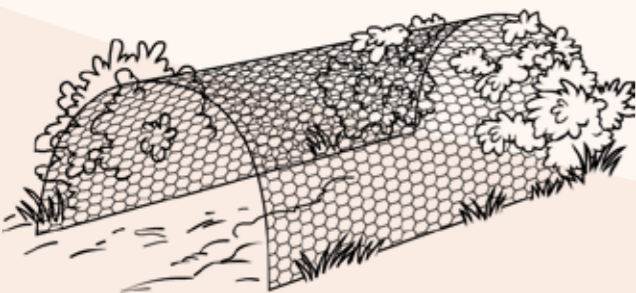

Udearealer

Uderummet

En institutions legeplads kan udvikles til en grøn oase med inspirerende miljøer til leg og friluftaktiviteter. Et uderum kan bestå af et åbent fællesareal samt små og store kroge til leg i små grupper. Fællesarealet kan give mulighed for at samles i rundkreds, opføre teater, afholde børnedyrskue eller rejse en tipi. Krogene kan være steder, hvor børn kan søge hen for at bygge huler, klatre i træer, lege med sand og vand, dufte til blomsterne, lede efter smådyr eller sætte sig med sin bedste ven.

Dagligt udeliv giver børn lys og frisk luft, udfordrer krop og sanser og vækker nysgerrighed over for naturfænomener og livet omkring dem. Et righoldigt uderum skaber rammen om sociale relationer, samtidig med at der kan blive plads til den enkelte. Forældre kredsen kan engageres i uderummets indretning og er ofte mere end villig til at deltage i fællesarrangementer og arbejdsopgaver.

Ideer til indretning

Tidligere så man ofte uderummet eller legepladsen betragtet som det sted, man lukkede børnene ud til fri leg. Flere og flere synes dog at betragte uderummet som en vigtig del af institutionens pædagogiske virksomhed.

Leg, læring og aktiviteter kan understøttes ved at indrette forskellige former for udendørsfaciliteter og værksteder såsom:

- affaldsstation til sortering af affald
- amfiteater til optræden og oplæsning
- beplantninger til leg og naturiagttagelse
- Bakker og skrænter til koldbøtter og kælkebane
- byggelegeplads til huler og telte
- bålplads til hygge og madlavning
- drivhus til dyrkning af grøntsager
- foderpladser til iagttagelse af fugle
- højbede til dyrkning af krydderurter
- indhegning og bure til høns, kaniner eller geder
- kompostbeholder til grønt affald
- krible-krable reservat til smådyr
- labyrinter til skjul og orienteringsleg
- lydskulpturer og naturxylofoner til rytmisk musik
- pilebevoksninger til hytter, hegn og tunneller
- regnvand som rinder, opsamles og nedsiver
- sansehaver med duftende og smukke blomster
- sløjdværksted med plads til at snitte, save og hugge

Naturværkstedet

Et naturværksted kan eksempelvis indrettes med muligheder for at:

- sidde og undersøge hjembragte fund fra naturen
- forarbejde og dekorere naturmaterialer
- opbevare fund i vitrineskab, kasser eller reoler
- udstille fotografier og tegninger på opslagstavler
- følge planter, der vokser, og frø, som spirer og gror
- tørre og tilberede frugter og andet spiseligt fra naturen
- lave forsøg ved brug af komfur, vask, køleskab eller frostboks
- spille teater og tegne det, man har oplevet
- få læst historie og få vist billeder af dyr, man har mødt
- lege med tøjdyr, handskedukker og kigge i naturbilledbøger
- bygge insekthoteller eller ynglekasser til fugle, flagermus og humlebier
- følge haletudser og sommerfuglepupper i deres udvikling og forvandling
- lave forsøg og eksperimenter med stoffer, væsker og krystaller

- staffelier til udendørs tegning og maling
- vejrstation til måling af temperatur, nedbør og vindhastighed

Uderummets aktiviteter kan gennemføres pædagogisk tilrettelagt - eller opstå spontant på initiativ fra børnene. Det er altid en vigtig drivkraft at arbejde med ideer, opgaver og problemstillinger, som børnene selv finder på og har lyst til.

Naturværksted

En daginstitution kan indrette sig et naturværksted på mangfoldige måder. Det kan ske i et særskilt rum, omfatte hele institutionen, strække sig ud under et halvtag eller indrettes i et udhus. En lang række aktiviteter kan desuden rykkes ud i det fri, når vejret tillader.

I et naturværksted kan børn og voksne arbejde med naturmaterialer og hjembragte fund. Der kan bygges ynglekasser til havens vilde dyr og blandes foder til fuglebrættet. Haletudser kan iagttages under forvandling og plantefrø sættes til spiring.

Forsøgsopstillinger, terrarier og akvarier kan i perioder stå fremme, så børnene kan følge med i, hvad der løbende sker. Hermed gives mulighed for en anden slags fordybelse end den, der er mulig på ekskursion.

Afsted på tur

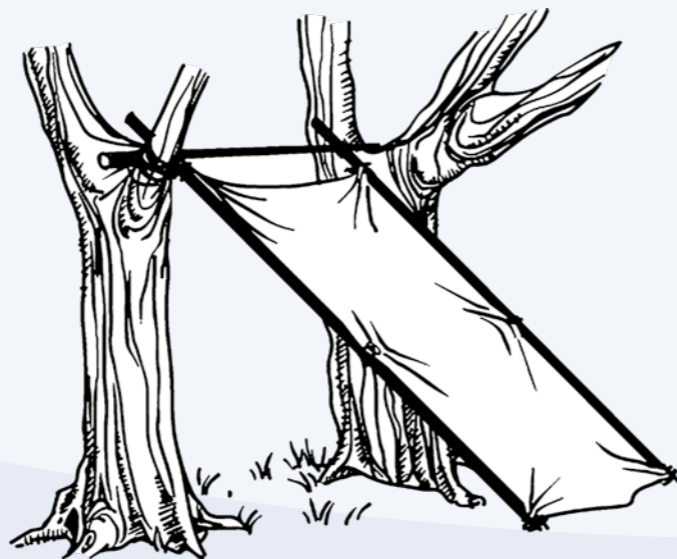
Tilholdssteder

Det kan være spændende og forfriskende for både børn og voksne at besøge nye lokaliteter. Børn holder dog også meget af faste tilholdssteder, som er trygge og velkendte. Det at besøge samme lokalitet mange gange kan endvidere bidrage til en dybere iagttagelse af et steds egenart, årstidernes skiften, vejrets foranderlighed og de levende organismers cyklusser.

Ved ankomsten til et naturområde kan et tilholdssted markeres ved, at en medbragt trækvogn parkeres, siddeunderlag bredes ud eller en bivuak slås op. Rygsækkene kan desuden tages af og lægges i en bunke eller cirkel. De steder, man fast besøger, kan måske navngives »Dinosaurhullet«, »Blomstergrøften« eller »Ugletræet«. Sådanne betegnelser taler til børnenes fantasi og skaber holdepunkter for efterfølgende samtale om de besøgte steder.

På opdagelse

Når børn fornemmer en sikker base, kan de trygt på egen hånd og i små grupper gå ud på ekspedition eller fordybe sig i leg. Efter ankomsten til en lokalitet kan det være hensigtsmæssigt at give børn god tid til at orientere sig i området og opleve det spontant: Er der sket noget siden sidst? Hvad er det, der dufter? Hvor kommer lydene fra? Hvordan er det at springe rundt og lege her? Er der gode steder at gemme sig?

Pakkeliste

- Insektsuger
- Fotobakker
- Plastterrariumer/akvarier
- Vandkjetsjere
- Lommelygter
- Skovøkser, køller og bøjlesave
- Båludstyr/spritapparat
- Illustrerede håndbøger
- Lupper
- Spande med låg
- Kikkerter
- Vandkikkerter
- Snitteknive, sejl garn og grensaks
- Presenning og reb
- Nødhjælpskasse

Regler og frirum

Inden døre i en institution er det ofte nødvendigt at håndhæve en række faste rammer, regler og rutiner. Børnene ved derfor ofte, hvad der dagen igennem venter dem, og hvad de har at rette sig ind efter. I modsætning hertil kan aktiviteter i naturen føre til ganske uventede oplevelser og udfordringer, hvortil der ikke nødvendigvis knytter sig bestemte forskrifter. Dette moment giver i høj grad børn muligheden for selv at udforske og definere deres omgivelser. Med passende frihedsgrader kan børnene få rum til såvel stille fordybelse som ekspressiv aktivitet. De kan afprøve og eksperimentere med en lang række forestillinger, grænser og følelsesmæssige stemninger.

Det kan også for pædagogen være en stor udfordring at forlade institutionens vante rammer. Enkelte børn kan opleve mødet med naturen uoverskueligt, eller de kan have svært ved at holde trit med deres foretrukne kammerater. Det er pædagogens professionelle opgave at sikre ethvert barn passende udfordring og støtte. Mange naturinstitutioner og -dagplejere udvikler efterhånden faste praksisser for færdsel, ophold, aktiviteter og samvær i naturen.

Årets gang

Årets gang byder ustandseligt på nye muligheder. Ved forårets komme er det tid at smage skovsyre, finde haletudser og lave hyldeblomstdrik. Om sommeren kan man finde sommerfuglelarver, soppe i vand og plukke bær. Efteråret byder på frø, frugter og flammende blade. Og vinteren igennem kan man fodre fugle, finde dyrespor og kigge stjerner.

For at huske sig selv og hinanden på årstidernes skiftende muligheder kan man have glæde af at udarbejde en årstidskalender, der måned for måned opregner mulige og planlagte aktiviteter. En sådan kalender kan direkte indgå i den pædagogiske læreplan. Årstidskalenderen kan også udleveres til forældrene, så de kan holdes orienteret om løbende temaer, aktiviteter, tidspunkter og tovholder.

Grønne Spirer har en årstidskalender, som kan bestilles på hjemmesiden.

Praktiske råd om ture

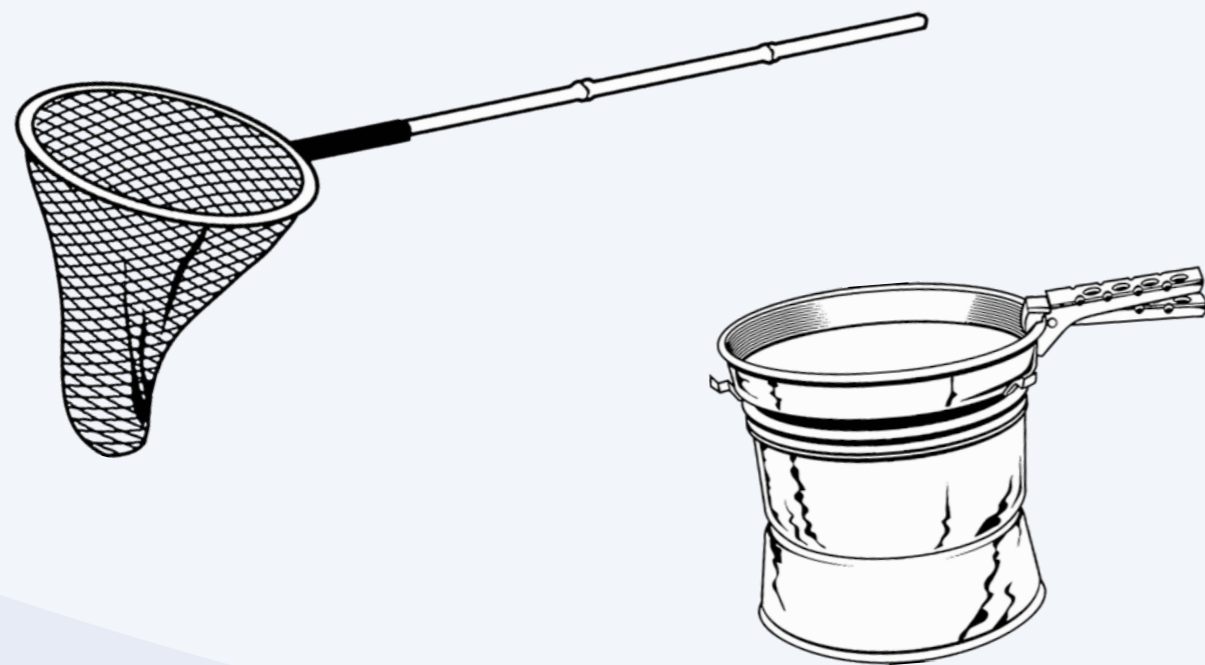
Jo færre praktiske forhindringer, desto lettere er det komme afsted på tur. Faste procedurer og godt udstyr kan her være til stor hjælp. Måske kan man ved lokale naturskoler låne redskaber så som vandkikkerter, vandketsjere og bestemmelsesduge. Forældrene kan opfordres til at tænke i praktiske madpakker, der indeholder frugt, grønt og klapsammenmadder, frem for sejlene makrel med mayonnaise. Det er desuden vigtigt, at børnene har indtil flere sæt strømper, fodtøj og flyverdragter med i børnehaven. Alt i alt er det på forhånd vigtigt at:

- forældre orienteres
- personaledekningen sikres
- børnene er passende påklædt
- madpakker og drikkedunke er praktisk pakkede
- institutionens sikkerhedsbestemmelser bemærkes
- hensigtsmæssigt grej er pakket og klar

Parate rygsække

Det er praktisk, hvis hvert barn har sin egen genkendelige tur-rygsæk med et indhold, som det selv kan finde rundt i - eksempelvis indeholdende vanter, tørre sokker, siddeunderlag, madkasse, drikkedunk, plastikposer og noget til at pudse næse i og tørre sig med.

Pædagogernes rygsække kan indeholde kortmateriale, køreplaner, mobiltelefon og en nødhjælpskasse med et kløedæmpende middel virksomt mod hvepsestik og brændenælder. Desuden er det vigtigt at have telefonnumre på pårørende samt oplysninger om eventuel overfølsomhed over for pollen, stik og bid.

Pakning af grej til transport

Grej og udstyr kan pakkes i en trækvogn eller cykelanhænger. Børnehaver, der benytter offentlige transportmidler, slipper ofte bedst af sted med at benytte en barnevogn som pakæsel.

Pakningen forenkles, hvis institutionens grej på forhånd er disponeret i emnekasser, småkufferter og sejdugsposer ordnet efter relevante temaer såsom:

- fangst af smådyr ved sø og å
- indsamling af dyr i skovbunden
- afstøbning af dyrespor
- mad på feltkøkken/spritapparat
- snitte i træ
- tegne og male
- vind og vejr
- drageflyvning

Brug af redskaber

Når et barn blot forsynes med en lup, en dolk, et plastikbæger eller en ketsjer, vil det typisk afprøve alle de muligheder, det umiddelbart selv ser heri. Det er derfor vigtigt, at man som pædagog instruerer i, hvordan ethvert redskab benyttes hensigtsmæssigt. Barnet skal støttes i at udvikle færdigheder i at bruge redskaber til at undersøge deres omgivelser - uden hverken at gøre unødigt vold på redskabet, sig selv, andre børn eller naturen.

Vores sted

Amalie og Sofie er afsted på deres helt egen hemmelige ekspedition langt ude i den indianske regnskov. De har nemlig fundet en solrig plet mellem hvidtjørn og solbærbuske. Et par pinde lagt i en lille fordybning udgør ildstedet. Begge piger er syv år gamle. Verden er forunderlig, stor og uudforsket. Vi voksne, der kigger et smut forbi, bliver straks indviet i børnenes hemmelige mission: »Vi er naturmennesker. Vi snakker med træerne. De er tørstige. Vi deler vores vand med dem«. Amalie og Sofie vender i øvrigt ved flere efterfølgende lejligheder tilbage til stedet.

Samarbejdspartnere

Lokalt samarbejde – tilbud i nærheden

Mange områder og faciliteter drives eller forvaltes kommunalt eller privat. Der kan være tale om parker, gadekær, havne, møller, fortidsminder, kirkegårde, historiske værksteder, dyreparker, akvarier, naturstier, Blå Flag-stationer, eksperimentarier, naturskoler, friluftscentre, besøgslandbrug, forsyningselskaber, rensningsanlæg eller genbrugsstationer. Mulighederne kan være mange, hvis man ser sig grundigt om i sit lokalområde. Nogle steder tilbyder naturvejledere, naturskolepersonale og museumspædagoger arrangementer, eller de kan have aktivitetsforslag til brug på egen hånd.

Ofte kræver det særlige, lokale kontakter at få lov at besøge erhverv såsom landbrug, fiskeri, skovbrug, gartneri, rideskole, dambrug, råstofgrave og dyrefarme. En personlig henvendelse kan måske åbne dørene. For børn kan det være en stor oplevelse at se en ko blive malket, se et får blive klippet, røre ved en nyfanget fisk, se et træ blive fældet eller høre maskiner, der graver, knuser og sorterer sten og grus. Fra tid til anden får man måske chancen for at vise børn kloakarbejde, kornhøst eller en arkæologisk udgravning.

Friluftsrådet

Friluftsrådet er en landsdækkende paraplyorganisation for en lang række organisationer, der arbejder for at beskytte naturen og skabe muligheder for befolkningens friluftsliv. Friluftsrådet står blandt andet for »Grønt Flag - Grøn Skole«, »Blå Flag« og »Udlodningsmidler til Friluftslivet«. Hvis man har en god ide til udvikling af naturformidling og friluftsliv for børn og unge, kan man ansøge om økonomisk støtte (www.friluftsradet.dk). Over hele landet har Friluftsrådet kredsbestyrelser, som søger at koordinere lokale ideer og bestræbelser.

Naturstyrelsen

Opgaven med at stille arealer til rådighed for natur- og friluftsliv hviler i høj grad på Naturstyrelsen, som forvalter næsten 200.000 ha skove og naturområder landet over. Mange kender til de afmærkede »gule stier« med tilhørende »vandretursfoldere« (www.skovognatur.dk).

Blandt de mange arbejdsområder, som Skov- og Naturstyrelsen varetager, kan nævnes naturvejledning, anlæg af naturlegepladser, etablering af primitive overnatningssteder, udlån af opholdsrum, faciliteter til handicappede samt anlæg af udsigtstårne, stier og fiskebroer.

Kortlægning af besøgssteder og netværk

En institution kan løbende søge at kortlægge lokale besøgssteder og opdyrke et netværk af kontaktpersoner. På et stort vægkort kan man farvelægge alle hidtil besøgte lokaliteter på egnen - gerne vedhæftet fotos, som også børnene kan stedfæste. Hermed kan alle få en daglig påmindelse om steder, der er besøgt og oplevet.

Landskaber og ressourcepersoner

I nogle tilfælde kan lokale folk udpege spændende lokaliteter og fortælle herom. Måske kan man alliere sig med naturvejledere, grønne guider, skovarbejdere, jægere, sportsfiskere, ornitologer, landmænd, miljøteknikere og biologer. Det gælder således i høj grad om at:

- kende sit lokalområde og bruge det med fantasi
- opbygge et netværk og lave en »forældrebank« af forældre, som kan bidrage til naturoplevelser
- gribe aktuelle lejligheder til at opleve lokale begivenheder

Nærmere omtaler af de enkelte lokaliteter kan man notere i et ringbind. Det er rart når som helst at kunne slå op og se, hvor det nærmeste vandhul med haletudser findes, hvornår på året frøerne plejer at yngle, og hvem man eventuelt skal spørge om lov til at besøge lokaliteten. Sådanne erfaringer er værdifulde at opsamle, fastholde og dele med kolleger.

Man kan sætte sig som mål at vise børn forskellige landskaber og lade dem opleve naturens store variation. Det forudsætter, at man har et nogenlunde overblik over, hvad der findes af natur på egnen. Det kan være sø, å, mose, grøfter, kanaler, produktionsskov, naturskov, krat, enge, marker, levende hegn, bakker, stengærder, strand, hav, klit, hede eller overdrev.

Regler om adgang

Hvis der til en lokalitet ikke er fri og lovlig adgang, skal de nødvendige tilladelser indhentes. Det er derfor vigtigt at opbygge et godt og tillidsfuldt forhold til lokale myndigheder, skovejere og landmænd. Herigennem kan man i mange tilfælde etablere et frugtbart samarbejde og opnå nødvendige tilladelser. Forhør jer i kommunen eller hos en naturvejleder, hvis I er i tvivl om, hvor I må færdes. Spørg hellere en gang for meget end en gang for lidt.

Hensyn til dyr og planter

Selvom børn skal have frirum til at lege og udforske naturen på egen hånd, skal de også lære at tage hensyn til andre levende væsner. Nogle steder i naturen kan man måske forsvare at give los for at fælde træer og bygge huler. Andre steder kan man vælge at gå i en bue uden om en tykning i skoven for ikke at forstyrre rådyrene. Og på helt tredje steder kan man undlade at plukke planter, fordi de er smukke, sjældne eller blot skal have lov at blive stående.

Små dyr kan med fordel puttes i glas og iagttages, men det er uforsvarligt, hvis de eksempelvis får lov at tørre ud og dø. Med mindre man indretter passende akvarier og terrarier til dyrene, bør de hurtigst muligt lukkes ud på deres findesteder. Som pædagog må man søge at afklare sin holdning til dyreetik og reflektere over sit natursyn.

Barrierer og pædagogiske kompetencer

Nysgerrige voksne

Engagerede voksne, der peger, undersøger, viser og fortæller, kan ikke undgå at fange børns opmærksomhed. At kunne glædes og undres sammen med børnene er en grundlæggende forudsætning for at understøtte leg og læring. Man kan komme langt med børn i naturen alene ved at udfolde spontanitet, fantasi og kreativitet.

Som pædagog behøver man ikke vide alt, men det er dog en fordel at erhverve sig et vist kendskab til naturen. Nogle sætter sig for hver dag at lære sig et nyt dyr eller en ny plante nærmere at kende.

Når man er på sikker faglig grund, bliver man mere afslappet og får større overskud til at give børnene omkring sig god opmærksomhed.

Personlighed

Man skal ikke have en bestemt form for personlighed for at kunne arbejde med natur og pædagogik. Det gælder om at finde en arbejdsform, der er i overensstemmelse med den man nu selv engang, er. Nogle pædagoger har måske lyst til at finde dyrespor og lave gipsafstøbninger, mens andre kan

lave udstillinger og fortælle historier om dyrelivet i skoven. Andre igen er måske gode til haven eller dyreyoga i skovbunden, mens atter andre kan finde på at digte og synge om dagens oplevelser.

Kontrol eller kaos

Som pædagog i naturen må man acceptere ikke altid at have det fulde indblik i det enkelte barns aktivitet - endsige overblik over samtlige. Det kan give anledning til, at man misforstår et barns intentioner eller griber ind, blot fordi det ser kaotisk ud. Måske er de pågældende børn faktisk vildt engagerede i en meningsfuld aktivitet.

Skønt man som pædagog selvfølgelig har et stort ansvar for børnene, må angst for kaos og behov for kontrol ikke løbe unødigt af med en. Man må lære sig passende rummelighed ved eksempelvis selv at hengive sig til spontan leg og medoplevelse.

Den pædagogiske læreplan og naturen

Natur er mange ting

Naturen er den første forårsblomst. Naturen er snegle-huse på stranden. Naturen er en sjov legeplads. Naturen er dyr, planter og råstoffer. Naturen er et stille rum til eftertanke. Naturen er frihed. Naturen er drab og kamp for overlevelse.

Naturen er angst og bæven. Naturen er fantasi og symbolik. Naturen er sundhed og livsånd. Naturen er kød og blod. Naturen er form, farve og skønhed. Naturen

er et mødested. Natur er et kulturlandskab. Naturen er genbrug og gårdsanering. Naturen er forbrug og misbrug. Naturen er pleje og pasning. Naturen er sol, univers og stjerner. Naturen er os selv. Naturen er, hvad vi ønsker, den skal være. Naturen bliver, hvad vi gør den til.

Naturen lader sig ikke begrænse til kun sjove oplevelser på en skovtur. Naturen gennemvæver på kryds og tværs vort hele liv og kultur. Derfor rummer naturen mangfoldige indgange til forståelse af livet og dets muligheder.

Aversioner og frygt

Ikke alle voksne bryder sig om naturens små skabninger. Småkravl såsom edderkopper, snegle, stankelben og biller er for nogle hårrejsende ulækre. Som pædagog kan man forsøge at tage sig sammen i et forsøg på ikke at præge børn negativt. Man kan også vælge at være ærlig omkring sin afsky, men samtidigt klart tilkendegive, at man godt ved, det faktisk er noget »pjat«. Desuden kan man anerkende de børn, der ikke udviser samme frygt. Da det kan være næsten umuligt at skjule en aversion, vil det således være mest troværdigt at »bekende kulør«.

Det er vigtigt at se sine aversioner i øjnene og kunne forholde sig hertil. Ligeledes kan åbenhed i forhold til kolleger befordre en god diskussion, som kan munde ud i pædagogiske handleforslag og kollegial støtte. Selv dyr, der har udseendet imod sig, kan have ret til et liv og tilmed være mennesket til gavn. Edderkopper kan eksempelvis fange fluer, og deres spind er dekorative kunstværker. Ved at fokusere på sådanne kvaliteter kan man styrke positive associationer til et dyr og herved tilskrive det respektfuld værdi.

Mus på hjernen

En børnehave har et mindre hønsehold. I et hjørne af legepladsen er der opført et hønsehus med tilhørende hønsegård. Børnene er med til at passe hønsene og er begejstrede, når de får lov at samle æg. Imidlertid er også musene særdeles glade - især for foderautomaten. Det fratager med ét samtlige pædagoger lysten til at nærme sig hønsehuset. Institutionens leder ser ingen anden udvej end at afvikle hønseholdet og sætte »hønsene i pleje et rart sted«, som det officielt hedder sig. Frem for at tage en åben, pædagogisk diskussion af, hvordan man takler eller overvinder sin aversion mod mus, bliver problemet fejlet ind under gulvtæppet og musene yderligere tabuiseret.

Naturen og læreplanen

Den nye styrkede læreplan fra 2018 lægger op til, at alle dagtilbud skal arbejde med børns trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Det sker på baggrund af 1) nogle brede pædagogiske mål og 2) seks temaer.

Et af de seks temaer handler specifikt om natur og udeliv, men der er store gevinster ved at tænke naturen ind i alle de seks temaer og i de brede pædagogiske mål om fx dannelse og børneperspektiv.

I øvrigt er det vigtigt, at de seks temaer ses i en sammenhæng med hinanden og med de brede mål og helt overordnet støtter børnenes nysgerrighed, gåpåmod, kropslige udvikling og selvværd.

Læringsmiljøet

Læring, udvikling og dannelse foregår hele dagen i forskellige arenaer: i børns fri leg, i vokseninitierede aktiviteter, i daglige rutiner og i spontane situationer. Det er vigtigt, at pædagogen spotter disse situationer og de særlige læringsmiljøer i hverdagen, og dem er der en særlig stor mangfoldighed af udenfor.

Et eksempel kunne være, at skovbundes mylder af liv skaber basis for sprogudvikling i kraft af de mange dyrenavne og følelser, der bliver behov for at sætte ord på. Et andet eksempel er de fællesskabende læringsituationer, når der samles brænde til bålet, turtasker pakkes, de små kopierer de stores rutchetur ned af bakken, eller når grænser og kroppe udfordres højt tilvejs i træet.

Leg, dannelse og barnesyn

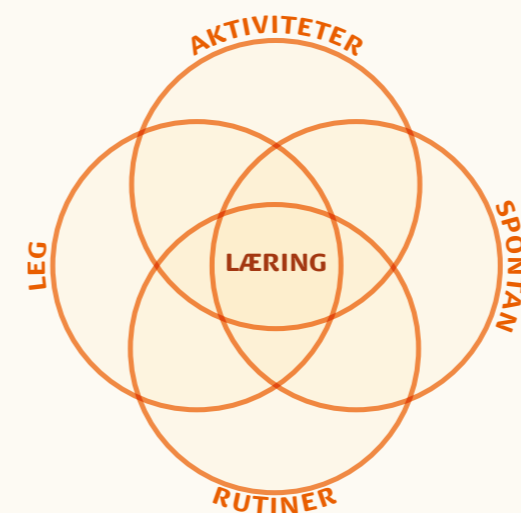
Barnesynet nævnes specifikt i loven og sigter til, at barndommen har en værdi i sig selv og ikke blot er en forberedelse til skole, arbejdsliv og samfund. Af samme grund har legen fået en central placering. Dannelse nævnes som en dybere form for læring, som omfatter værdier og personlighedsdannelse. I det fri ser vi en særlig bred vifte af børneinitieret leg.

Inddragelse af lokalsamfundet

Dagtilbuddet skal inddrage læringsmiljøer i nærmiljøet. Det giver god mening at undersøge lokale naturtilbud. De voksne kan printe et kort og indtegne fx parker, havne, kolonihaveforeninger, spejderhytter og naturskoler og etablere samarbejde med fx skovfolk, naturvejledere, landmænd eller spejdergrupper.

I de følgende afsnit vil det blive eksemplificeret, hvordan det at arbejde med naturen kan bidrage til at opfylde væsentlige elementer inden for samtlige seks temaer.

Læringsmiljøet

Alsidiig personlig udvikling

De to pædagogiske mål for temaet lægger op til, at børn erfarer sig selv og hinanden og får tillid til eget potentiale samt tryghed og tillid til andre. Børnene skal udvikle gåpåmod og nysgerrighed og træne fordybelse og vedholdenhed.

Selvverd, selvtillid og personlige kompetencer kan udfoldes i naturen, hvor der er mange muligheder for at prøve sine grænser af, øve sig vedholdent og udfolde en anden slags kompetencer ind i de aktiviteterne lægger op til. Dermed får andre børn mulighed for at være mestrene, der viser vejen og høster anerkendelse.

I naturen er der særlig god mulighed for at fordybe sig, finde ro og leve sit indre liv. Der er god tid i naturen.

Indspil i barnets udvikling

Mange ideer, erindringer og spørgsmål kan under aktivitet i naturen blive sat i frit spil i mødet med nye oplevelser. Det sker under samspil med både natur, kammerater og pædagoger. Børn vil ustandseligt afprøve hidtidige erfaringer og rækkevidden af nye handlemuligheder.

Børn giver ofte åbent udtryk for, at dette eller hint i naturen er farligt, sjovt, nuttet eller ondt. I naturen er spillerummet for fantasien stort, og de mulige reaktioner på indtryk mange. Ethvert menneske rummer både uforløste oplevelser og slumrende ressourcer, som ved passende anledninger kan blive aktualiseret, bearbejdet og udviklet.

Naturen er mangfoldig, og dens symbolik rig. Derfor færdes børn, når de er ude, i en bred palet af indtryk, der egner sig til at projicere mange slags følelser og forestillinger ud på. Det er så at sige muligt at associere og tillægge naturen alverdens symbolik, hvilket kan give lejlighed til at afprøve personlige fantasier og udleve alt fra gru og skønhed til liv og død.

Livets store temaer

Mange eksistentielle spørgsmål, der både kan udspringe af personlige erfaringer og almenmenneskelige grundvilkår, kan få aktualitet under mødet med naturen. Det kan handle om basale spørgsmål i livet, såsom forholdet mellem ensomhed og fællesskab, sorg og glæde, frygt og tryghed eller frihed og forpligtelse. I naturen kan man få lejlighed til følelsesmæssigt at eksperimentere med tilværelsens yderpunkter, hvilket har stor betydning for personlig udvikling og selvdannelse.

Et barns møde med døden

Sofie er fem år gammel, da hendes Bedste dør. I en periode afspejler mange af Sofies oplevelser og specielle interesse for dyr denne begivenhed:

En kat, der sidder på kirkegårdsmuren, mener Sofie »holder øje med, om der er nogle, der skal begraves i dag«. En lille edderkop, som Sofie finder på terrassen, tiltaler hun Bedste. »Jeg må have en anden Bedste - nej for resten, en edderkop er for ulækker«.

En nat drømmer Sofie om sorte slanger. Vi kigger på billeder af slanger i forskellige bøger. Hun vil dog også se en i naturen. »En slange er ikke farlig, når bare man kæler den,« mener hun bestemt.

En dag finder vi en trafikdræbt solsort i vejkanthen. Sofie udtrykker sin uforbeholdne sorg og skræk: »Bare det ikke er en af dem, jeg kender, jo, den har blod på fjerene, så er det en af dem, jeg kender. Åh, nej. Det var en af dem, der kom hen til mig, når jeg kaldte...«.

Efter en tid aftager Sofies optagethed af gru og død. Tilsyneladende har hun haft lejlighed til at udleve en række forestillinger om død og afprøvet måder at håndtere smerten af tab. Naturens indtryk og symbolske betydninger har således været et redskab for Sofie til bearbejdelse af en dødsoplevelse i »småbidder«.

Børn af anden etnisk herkomst kan have et fåtal af gode oplevelser med dyr og natur. I enhver kultur hersker forskellige holdninger til natursyn og dyreetik. Nogle naturvejledere finder på at præsentere deres veldresserede hund for besøgende indvandrerbørn. Hermed vil de vise, at man sagtens kan opdrage en hund til lydighed og samtidigt behandle den med både respekt og kærlighed.

Det må altid være pædagogens fornemmeste opgave at sikre ethvert barn de bedste mulige rammer for læring, dannelse og udvikling.

Børn med særlige behov

Enkelte børn kan have vanskeligt ved at udnytte naturens store mulighedsrum. Blandt årsagerne kan være, at børnene føler sig utrygge, ikke kan gøre sig gældende blandt kammerater eller udsættes for mobning. Som pædagog må man være opmærksom på, at dette kan ske. Ligeledes må man være meget opmærksom på børn med særlige behov.

Social udvikling

De pædagogiske mål har fokus på empati, og at alle børn skal indgå i sociale relationer. Forskelligheder skal ses som en ressource og understøtte demokratisk dannelse.

Legen har en enestående funktion i at understøtte børnene i at samarbejde, forhandle og løse konflikter. Legen bliver til undervejs, og i naturen er rammerne unikke og taler til børns fantasi. Det er vigtigt, at de voksne forstår ikke at afbryde en god leg, med mindre de har et bedre og mere lærerigt tilbud.

Plads til sig selv og hinanden

Naturen kan give rum til andre former for fællesskaber end de, der normalt er plads til inden døre. I det fri har børn mulighed for at veksle mellem det at gå på opdagelse, snakke, spæne af sted, hvile sig, tage en voksen i hånden eller stille betragte de andre børn i leg.

Når børn selv kan vælge mellem høj aktivitet og stille væren, er det lettere for dem at opnå både fysisk velvære og følelsesmæssig balance. Hermed vil de bedre kunne mærke sig selv, få overskud og involvere sig socialt. Mange pædagoger kan berette om, hvordan konflikter sjældnere opstår - eller kan løses på nye og andre måder.

Under ophold i naturen har børn gode muligheder for at:

- søge forskelligartede slags behov opfyldt
- udfordre sig selv og hinanden varieret
- udvikle sociale relationer
- undgå ustandseligt at blive vurderet og stå til regnskab

Samvær i naturen

Fælles oplevelser øger lysten til at fordybe sig i såvel naturen som i hinanden. Et kendetegn ved udeliv er, at det ofte kræver løsning af fælles praktiske opgaver. Under en udfordrende tur vil alle kunne opleve at gøre fælles erfaringer, supplere hinanden og arbejde for et fælles mål. Der kan være god brug for alle hænder og utraditionelle forslag til løsninger. Enhver kan pludselig se sig selv involveret i selvforglemmende aktiviteter og opleve den glæde, det er, at udrette noget meningsfuldt sammen. Undervejs kan negative mønstre brydes, og roller byttes om. Den lille artige pige kan pludselig vise sig god til at snitte, og en ekspressiv dreng kan blive udmattet og få lyst til blot at snakke og putte. Den enkeltes fokus kan flytte sig fra selvhævdelse og konfrontation til engagement og samarbejde.

— Empati og omsorg for naturen og hinanden —

Det at få lov at dyrke blomster i en krukke eller passe en kanin kan øge børns evne til omsorg. Børn kan dog i bedste mening vande eller fodre for meget. De må derfor lære, hvilke typer behov andre levende væsner har. Og de må vide, hvordan forskellige organismer viser tegn på trivsel eller mistrivsel. Det kan i det små ske ved at blive opmærksom på en plante, hvis blade begynder at hænge, eller en kanin, der spjætter for at komme fri.

Der er stor forskel på, om man som pædagog river en plante op med rod eller sætter sig på hug for at dufte til den. De måder, vi præsenterer dyr og planter på, bliver let af børn opfattet som forbilledlig. Som rollemodeler har vi voksne et ansvar for at vise, hvordan man behandler sine omgivelser etisk forsvarligt.

Det at vise dyr og planter omsorg, og være sammen herom, kan i høj grad bidrage til at styrke børns sociale kompetencer.

Standset af græshoppe

Sofie er begyndt i 1. klasse og har ikke haft den bedste dag i skolen.

På vej hjem opdager vi en stor, grøn løvgræshoppe på en trappe. Sofie sætter sig omhyggeligt på trinets ovenfor og kigger ned på dyret. Hun skubber til det med foden, så det dratter et trin længere ned. Jeg sætter mig ved siden af hende og tager forsigtigt dyret op. »Pas på far, den ikke bider dig!«, udbryder hun. »Den tror sikkert, det var dig, der drillede den«. Græshoppen får dog en reel chance for at vise sig fra sin bedste side. Mens vi sidder der og kigger på dyret, begynder Sofie så småt at fortælle om skoledagens trængsler.

Er edderkopper søde?

Camilla og Sofie på otte år har fundet en lille edderkop i haven. De kigger på hinanden og rynker begge på næsen. »Hvis den ikke havde ben, var den nu meget sød,« siger Camilla. Efter nogen overvejelse svarer Sofie: »Den kan jo ikke gøre for, den har grimme ben, så er den jo faktisk sød nok. Skal vi ikke lege med den?«

Kommunikation og sprog

De pædagogiske mål er at tilrettelægge læringsmiljøet, så det bidrager til børns lyst og evne til at kommunikere og derigennem forstå sig selv, hinanden og omverdenen. Børnene skal gøre sig erfaringer med at udtrykke tanker og ideer i et socialt fællesskab.

Sprogudvikling

Det befordrer samtale med børn at gøre noget sammen og have fælles oplevelser. Konkrete erfaringer nærer sproglig udvikling. Når vi færdes ude, mærker vi ting og steder med alle vores sanser. Vi samler fornemmelser i kroppen og billeder i hovedet. Vi får behov for at benævne, beskrive og holde rede på de mange indtryk. Vi spørger og samtaler. Og det bliver meningsfuldt at kende ord og forstå begreber.

Jo yngre børn er, desto større betydning har motorikken og de sanselige erfaringer for begrebsudviklingen. Uden konkret indhold - som det vi falder over i naturen - er ord for småbørn meningsløse.

Kommunikation på mange måder

Der findes mange former for sprog: Det talte, det kropslige, det musikalske, det tegnede og det skriftlige. Anledninger til at bruge sprog kan være mange. Vi kan male, synge, finde smådyr, fortælle historier eller bruge rim og remser, bøger og computer. Alle har vi brug for at kommunikere, give udtryk for os selv og skabe kontakt. Det gælder det spæde barn, der smiler og søger øjenkontakt; og det gælder den seksårige, der argumenterer livligt for at bringe sig ud af en konflikt.

Fortælling for børn

Som pædagog kan man fange børns opmærksomhed ved at benytte sig af fortællingens kunst. Historier, dramatisering af begivenheder og beretninger fra man selv var barn kan i høj grad vække interesse og stimulere til sprogbrug. Når man fortæller børn historier eller beretter oplevelser, vil man uvilkårligt gøre det i en fremadskridende handling. Det ligner den måde, børn selv oplever verden i tid og rum.

Samtale langs stien

En børnehave har fået fem nye børn. For første gang, siden de begyndte, har det regnet. De fugtige og våde planter og træer byder sig til med et mylder af liv. En strækning, der normalt tager fem til 10 minutter at gå, varer i dag hele tre kvarter. Årsagen er store mængder snegle, der skal ses på, navngives, tælles og diskuteres. Der er mange skovsnegle: røde og sorte; snegle i træer og brændenælder; dem med gule og stribede huse; store og små.

Børnene bruger ord og begreber på nye måder for at blive dus med sneglenes liv og mangfoldighed. Børnene spørger, hvor dyrene bor, hvad de hedder, og hvor mange slags der findes. Pædagogerne giver sig god tid, ledsager opmærksomt børnene og introducerer ord og begreber, der kan betegne og præcisere børnenes fund og iagttagelser.

Et andet sted er der orme, biller og græshopper. Børn og pædagoger fortsætter med at sætte ord på aktiviteter,

hændelser og iagttagelser. Der er forskel på at »kravle«, »hoppe« og »løbe«. Og ved at iagttage dyrene nærmere udspinder der sig en snak om, hvorvidt dyrene prøver at »gemme sig«, »angribe« eller »spille død«.

Pædagogerne observerer børnenes reaktioner og hjælper dem til at formulere sig omkring egne følelser, reaktioner og forestillinger. Der er forskel på at blive »overrasket«, »forskrækket« eller »bange«. Da børnene kommer hjem, går der ikke længe før dagens oplevelser finder udtryk i leg, ord og tegning.

Børn kan blive inspireret til samtale om deres naturoplevelser, når den voksne indleder med spørgsmål, som:

- er udtryk for medundren
- er direkte henvendt til det enkelte barn
- inviterer til gensidig dialog
- er udtryk for ægte interesse for barnet og dets oplevelser

Sprog og abstraktion

Når børn nærmer sig skolealderen, kan konkrete oplevelser give fine anledninger til at præsentere mere abstrakte, sproglige udtryk. Børn skal lære, hvordan et symbol kan stå for noget, der ikke i sig selv er tilstede. Og de vil opdage, hvordan man med andre mennesker kan udveksle noget, man blot forestiller sig.

En fuglehåndbog kan bruges til andet og mere end blot at blade tilfældigt rundt og kigge billeder i.

Man kan i fællesskab forsøge at tyde de små abstrakte symboler i form af lydskrift, piktogrammer, fremhævelser og kort, som på forunderlig vis rummer information om fuglenes stemme, størrelse, kendetegn og udbredelse.

Hermed bliver det muligt at sammenligne forskellige arter og snakke om, hvad der adskiller dem, eller hvad de har tilfælles. Introduktion af naturhåndbøger skal selvfølgelig ske i en rar atmosfære med al respekt for det enkelte barns parathed.

Krop, sanser og bevægelse

I læreplanens tema om krop, sanser og bevægelse er målet at børn skal tilbydes mulighed for at eksperimentere med mange måder at bruge kroppen på og opleve bevægelsesglæde. Børn er i verden gennem kroppen og sanserne, og når de støttes i at eksperimentere og mærke kroppen gennem leg, ro og bevægelse, lægges grund for ikke bare fysisk, men også psykisk trivsel.

Sanser og motorik

Det ligger dybt i menneskets natur, at vi finder glæde ved at være i aktivitet: Små børn elsker at blive taget op, vugget og favnet - lidt ældre børn nyder at springe rundt og boltre sig. Gennem sansning og aktivitet lærer børn sig deres krop at kende.

Motoriske og sanselige udfordringer er derfor en forudsætning for udvikling af børns kropsbevidsthed og rumfornemmelse.

Selv det at læse en bog fordrer, at barnet har brugt sin krop og gjort sig sanselige erfaringer: Barnet skal have lært sig at beherske sit syn, kunne udvise opmærksomhed, føle ro og velvære samt være i stand til at begribe det læste ud fra egne oplevelser og erfaringer.

Ud i naturen

Naturen udgør med sine bakker, træer, grøfter, sandstrande, blæst og bølger et sandt motorikrum. Hvis man vil, kan man supplere med et par kælke, noget tovværk eller nogle bolde. Hermed kan børn afprøve deres formåen og tage lystigt livtag med omverdenen. Idet kroppens muligheder og begrænsninger undersøges, udvikles kropsbevidsthed og rumfornemmelse. Viden og erfaring indlejres i krop og sanser. Hermed kan barnet i naturen erobre såvel verden som sin egen krop.

Børn fødes med den samme krop, de samme sanser og det samme anlæg til hjerne som i stenalderen. Men nutidens børn skal fungere i en moderne kultur under ganske andre vilkår og muligheder. I dagens Danmark ser vi børn og unge blive overvægtige, forkert ernæret, få dårlig ryg, savne udholdenhed og blive ukoncentrerede. Hvis vi giver børn et godt forhold til naturen, fra de er små, kan dette bidrage til deres fysiske udvikling og sundhedstilstand.

Pædagogisk tilrettelæggelse

Den måde, vi lader børn erobre og udfolde sig på i naturen, kan tilrettelægges på mange måder. Alt efter de mål, vi som pædagoger sætter os, kan vi under planlægningen gøre os overvejelser om:

- valg af naturområde
- naturens bæredygtighed
- materialer, redskaber og værktøj
- teknik, grov- og finmotorik
- kraft og udholdenhed
- ro og fordybelse

- mulighed for at mestre
- nydelse og æstetik
- fantasi og kreativitet
- autonomi og fællesskab
- krop, sprog og kommunikation
- udfordring og selvudfoldelse
- sundhed og kropslige funktioner
- regler og frihedsgrader
- Vedholdenhed, gentagelser og øvelse

Krop og sundhed

Børn, der er meget ude og har lejlighed til at løbe, klatre og kravle, udvikler større smidighed og muskelstyrke samt bedre balance og koncentrationsevne. Sådanne tegn kan ses som udtryk for en mere veludviklet og mindre stresset krop. Børn, der færdes meget ude, har desuden typisk færre sygedage. En af årsagerne kan være en formindsket smitterisiko, idet omfanget af nærkontakt reduceres. En anden mulig årsag kan være, at immunforsvaret stimuleres og styrkes.

Gennem vore sociale relationer kaldes kroppen også til udtryk som middel til kommunikation og forståelse af andres signaler. Identitet, roller og positioner konstitueres med krop og sanser som redskaber.

Natur, udeliv og science

De pædagogiske mål med dette tema er, at alle børn får autentiske erfaringer med naturen og udvikler naturglæde og nysgerrighed. Børn skal understøttes i at undersøge naturfænomener og genkende sammenhænge som afsæt for matematisk opmærksomhed. De skal opleve menneskets forbundethed med naturen og få en begyndende forståelse for betydningen af en bæredygtig udvikling.

Naturglæde

Naturen er ikke bare et rum for læring om naturen og eksperimenterende aktiviteter. Udelivet ved blået, under trækroenerne og i krydderurtebedet har en værdi i sig selv, som er både følelsesmæssig, kropslig og social, eller som styrker det indre liv.

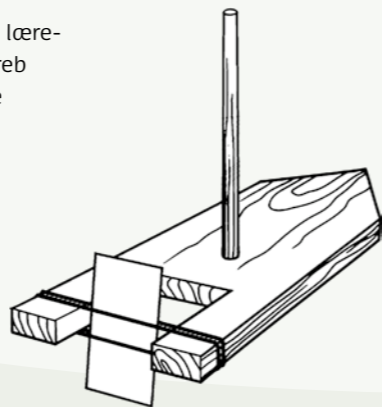
Ud at lege

Friluftsliv indenfor og udenfor hegnet appellerer til andre lege og fysiske udfoldelser end indemiljøet. Vi er skabt til at færdes med sanser og krop i en mangfoldig natur med uanede udfoldelsesmuligheder. Her er rum for risikofyldt leg og stille fordybelse alene eller med sin bedste ven. De primære sanser, som er så livsvigtige, sættes i spil.

Science og forunderlige fænomener

Nye verdener åbner sig, når børn får lov at bruge redskaber såsom lup, ketsjer, graveske, lommelygte eller magnet. I fællesskab kan man lave et solur, kigge på stjerner i et teleskop, måle vandets temperatur og finde vej med kompas. Det kan vække børns undren at se en bønne, der spirer, eller et dyrekranie blive rensat for hud og hår. Det er også spændende at observere krystaller under dannelse i en mærkelig væske, se en guldsmedenymfe forvandle sig eller opdage, at en klump dej vokser og vokser.

Det kan skabe spændende læreprocesser at udspænde et reb mellem et par træer, sejle med pinde i en bæk, flyve med drage, sortere sten på en strand eller konstruere et kanalsystem og bygge dæmninger. Ved at få rige oplevelser erhverver børn sig fremragende »hukom-

Børnenes brumbasse

En tidlig forårsdag »nødlander« et stort, klodset insekt på legepladsen. En farlig hveps er det heldigvis ikke; den er alt for »fed og pelset«. Nej, det er en ægte humlebi, som i øvrigt sjældent stikker. Forsigtigt tager en pædagog insektet op i et plastikbæger og sætter det en stund i køleskabet. Imens får børnene læst højt af en billedbog om humlebier.

Humlebien er et vekselvarmt dyr, så når man køler det ned, bliver det sløvt og stille. Børnene får snart efter

lejlighed til at betragte den dvaske - men spillevende - humlebi på nærmeste hold. De bruger en tovejslup, hvor man kan kigge både ovenfra og fra siden. Dyret viser sig at være en dronning, som nok skal til at bygge bo. Den er dog næppe endnu gået i gang, for så ville den have haft pollen med sig i sin »kurv« på bagbenene. Børnene foreslår, at de sammen bygger et »brumbassebo« af en urtepotte. Et sådant har de lige set en tegning af i bogen.

melsesankre«, som de senere i livet kan hænge megen faglig viden op på.

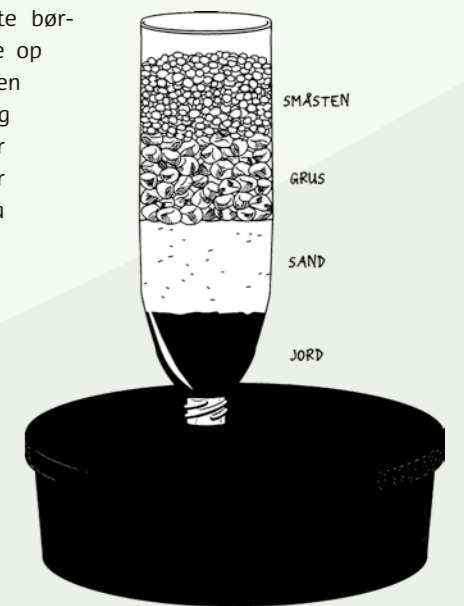
Naturen giver rig mulighed for at gøre børnene til medskabere af egen læring gennem eksperimentering og konkrete erfaringer og undersøgelse. De voksne bidrager ved at stille åbne, nysgerrige spørgsmål til børnenes undren og hypoteser.

Små naturforskere

Overalt rummer naturen skabende kræfter, forunderlige processer og særlige lovmæssigheder. Når vi voksne går engageret ind og viser naturfænomener opmærksomhed, vil børnenes nysgerrighed uvilkårligt blive stimuleret, så deres interesse for natur og naturvidenskab vækkes og udvikles. Ved selv at få lov at undersøge og eksperimentere vil børn opnå tillid til, at de på egen hånd vil kunne undersøge naturen. Og snart vil vi for alvor kunne se den lille kemiker, den store naturforsker og den fingernemme ingeniør træde i karakter.

Fagudtryk og naturens mangfoldighed

De voksne behøver ikke at være biologer eller videnskabsmænd, men kan øve sig i at nuancere deres sprog og bruge ord som stormvejr, kompost, tusindfryd, ørentvist og trækfugl. De kan vække naturinteressen ved at støtte børnene i at få øjnene op for mangfoldigheden og kategorisere og skelne fx nåletræer fra løvtræer, larver fra orme, efterår fra sommer osv.

Kultur, æstetik og fællesskab

De pædagogiske mål er at lære egne og andres kulturelle baggrunde og værdier at kende gennem aktiv deltagelse i skabende processer og æstetiske oplevelser. Læringsmiljøet skal formidle glæde ved æstetiske oplevelser og pirre følelserne. Ligeledes skal børnene ansøres til kreativitet og skabende processer med forskellige materialer og værktøjer.

Naturen som udtryksmiddel

Vi kan se børn i naturen samle strandskaller, lægge pinde og sten i mønstre, blive indfanget af bølgenes rytme, tegne i sandet, indrette smukke hjem til dyr, dufte til planter, pynte sig med blomster, blæse mælkebøttefrø, afprøve skovens akustik med lyde, begrave sig i nedfaldne blade, designe sinderige huler, snitte mønstre i pinde, højtideligt begrave en mus, digte fantasifulde historier, springe på hundrede måder, falde i staver ved bækkens klukken eller tromme på kævler af forskellige dimensioner.

Der er få begrænsninger for, hvordan naturens mangfoldighed af elementer og materialer kan anvendes og udformes. Manualer og brugsanvisninger er sjældne; fantasien har frit spil. Der er plads til at udfolde sig æstetisk, kreativt og fabulerende.

Kultur i forandring

Hvor børn for en generation siden kunne ses løbende rundt i naturen med et sommerfuglenet, ser vi dem dog i dag nærmere foretrække at stå på en træstub og lege »stjerne for en aften«. Især de elektroniske medier har vundet terræn i børnenes hverdag og bevidsthed.

Da rollelege er vigtige for børn, bliver selvfølgelig popstars og tegneseriehelte behørigt efterlignet. Børn udforsker alt i deres omverden. De inspirerer hinanden, omskaber, videreudvikler og improviserer. Børn vælger således deres forbilleder og værdier på baggrund af den verden, de præsenteres for. Og de bidrager dynamisk til at videreføre og udvikle kulturen.

Kultur er andet og mere end natur

Skønt naturen kan danne ramme om mange gode aktiviteter og udtryksformer, må man som pædagog ikke glemme, at kulturen udfolder sig på mange andre livsområder. Børn skal præsenteres for professionelt teater, dans og koncert. De skal se museer, udstillinger og arkitektur. De skal have indblik i forskellige kunstneriske arbejdsformer. De skal møde andre kulturer og forskellige måder at leve et liv på. Og de skal smage på mangfoldigheden i de sprog, vaner og levevilkår, som det multikulturelle samfund rundes af.

Valg af værdier

Som pædagog kan man ikke undgå at forholde sig til de kulturelle strømninger og værdier, der overalt er i spil. Man kan vælge at støtte børnene i at forholde sig aktivt og kritisk. Og man kan undlade at bakke op om et massivt forbrug af reklamer og passiv underholdning.

I naturen kan man tilbyde aktiviteter, der fastholder en stor mangfoldighed af kulturelle udtryksformer: Sange, lege, rim, rytmer, remser, gåder, sagn og myter. Man kan også understøtte børns muligheder for at udtrykke sig ved at arrangere indianerliv, ansigtsmaling, pileflet, drageflyvning og årstidsfester.

Store naturoplevelser

Naturen kan opleves som et møde med dybere værdier. Man kan have såvel store og smukke som dystre og farlige følelser. Grundlæggende livstemaer kan synes håndgribelige. Man kan glemme sig selv og føle sig et med alt. Og man kan opleve sig i kontakt med livets kilde.

Betydningsfulde naturoplevelser kan afføde behov for at udtrykke sig. Det kan ske på mange måder - gennem leg, samtale og skabende virksomhed.

Enhver har sine foretrukne måder at bearbejde og integrere sine oplevelser på. Som pædagog kan man søge at give børn rig mulighed for at udtrykke deres sindsstemninger og indtryk fra naturen i form af musik, dans eller tegning.

Find viden og inspiration

i Grønne Spirers hæfter, vifter, naturfoldere og plakater

Grønne Spirer har gennem årene opbygget landets største samling af inspirationsmateriale målrettet dagtilbudspersonale med interesse for børn, natur og udeliv. Vi tilbyder et bredt udvalg af plakater, bøger, legkort, vifter og andet naturpædagogisk materiale.

Materialeerne behandler naturpædagogiske emner i et let sprog og med masser af eksempler og forslag til sjove og lærerige aktiviteter.

Grønne Spirer har gennem årene sat fokus på snart sagt ethvert tema inden for børns udeliv, og i øvrigt koblet naturen til andre vigtige emner så som; de pædagogiske læreplaner, ro og nærvær, sundhed og bæredygtighed.

Naturvifter

Naturvifterne er lommevenlige bestemmelsesværktøjer om fx smådyr, sten, træer eller dyrespor udarbejdet i samarbejde med Naturens Dag

Plakater

Plakaterne er myldretegninger med masser af liv, overraskelser og sjove situationer. Årstidsplakaten giver ideer til naturaktiviteter året rundt og pattedyrsplakaten præsenterer Danmarks 50 vilde pattedyr.

Hæfter og bøger

Hæfter og bøger behandler forskellige naturpædagogiske temaer og giver forslag til konkrete aktiviteter.

Naturfoldere

Der er udkommet mere end 30 naturfoldere, som alle har fokus på et særligt naturtema knyttet an til et tema i læreplanen.

MATERIALERNE KAN BESTILLES ELLER PRINTES PÅ WWW.GRONNESPIRER.DK/MATERIALE

Grønne Spirer

– Grønt Flag for dagtilbud

Grønne Spirer er Friluftsrådets tilbud til institutioner og dagplejere, der gerne vil tilbyde børnene en grønnere hverdag med et rigt udeliv og mangfoldige oplevelser i naturen.

Grønne Spirer inspirerer dagtilbudsverdenen via pædagogiske inspirationsmaterialer og kurser og ved at anerkende og synliggøre en grøn indsats med et grønt flag.

Dette hæfte introducerer Grønne Spirer og anviser ideer til, hvordan I kan organisere det pædagogiske arbejde i og med naturen. I hæftets anden del finder I forslag til, hvordan naturen tænkes ind i arbejdet med den pædagogiske læreplan.